

УДК 821.162.4'374.7'373.611

SPÔSOBY ZACHYTÁVANIA NIEKTORÝCH SLOVOTVORNÝCH PARAMETROV A JAVOV V MALOM SLOVOTVORNOM SLOVNÍKU SLOVENČINY

Katarína VUŽŇÁKOVÁ

*Prešovská univerzita v Prešove, pedagogická fakulta
katedra komunikačnej a literárnej výchovy,
ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovensko
tel. (0041 051) 747 05 34, e-mail: dziakova@unipo.sk*

J. Furdík, popredný slovenský derivatológ, sa pokúsil zostaviť Slovotvorný slovník slovenčiny. Tento slovník mal opísať každé slovo v súčasnej slovnej zásobe veľmi detailne a komplexne. Vzhľadom na množstvo parametrov by však takáto podoba slovníka bola veľmi rozsiahla a publikovanie finančne náročné. Preto vznikla myšlienka vytvoriť slovník v knižnej podobe pre pedagogické účely s názvom Malý slovotvorný slovník slovenčiny. V tomto príspevku chceme opísať spôsob zachytávania niektorých slovotvorných javov v pedagogickej verzii – heslo, slovotvorná homonymia a synonymia, flektivizácia a redundancia.

Kľúčové slová: slovotvorná motivácia, slovotvorný slovník, lexikografia, slovotvorná homonymia a synonymia, flektivizácia a redundancia.

Й. Фурдик, провідний словацький дериватолог, спробував укласти *Словотвірний словник словацької мови*. У цьому словнику мало бути описане кожне слово сучасного словникового складу дуже детально і комплексно. Зважаючи на велику кількість параметрів, такий вигляд словника був би дуже обширним та його видання потребувало б значних фінансових затрат. Тому з'явилась думка створити книжний варіант словника, передбачений для потреб педагогів під назвою *Малий словотвірний словник словацької мови*. У цій статті описано спосіб представлення у педагогічній версії словника деяких словотвірних явищ – словникова стаття, словотвірна омонімія та синонімія, флективний спосіб та редунданція.

Ключові слова: словотвірна мотивація, словотвірний словник, лексикографія, словотвірна омонімія та синонімія, флективний спосіб та редунданція.

Ako prvý sa na Slovensku pokúšal o tvorbu slovotvorného slovníka slovenčiny popredný slovenský derivatológ J. Furdík [4]. Navrhol koncepciu tvorby akademického slovníka, no zrealizovať jeho zámer sa mu, bohužiaľ, už nepodarilo. Vzhľadom na rozsiahlosť takéhoto typu slovníka, spôsob jeho spracovania a obmedzenú možnosť jeho využitia, vznikla myšlienka zostaviť Malý slovotvorný slovník, ktorý by bolo možné používať v školskej praxi, resp. by bol určený pre širokú verejnosť ako v prípade iných, výkladových a pravopisných lexikografických prác [6].

V tomto príspevku chceme objasniť technickú stránku zaznamenávania jednotlivých parametrov [4, 6] a ozrejmiť niektoré slovotvorné javy, chápanie ktorých má zásadný vplyv na spôsob ich spracovania.

Ukážka z Malého slovotvorného slovníka slovenčiny

HESLO (MOTIVÁD)	ST VÝZNAM	MOTIVOVANOSŤ	MOTIVANT	ST ŠTRUKTÚRA	ST POSTUP	ST KATEGÓRIE
f	0	0	0	0	0	0
fa	0	0	0	0	0	0
fabrička	malá fabrika	M	fabrika	fabrič-ka, k/č	sufixácia	desubst., mod., zdrobnenina
fabricky	tak, že N je fabrické	M	fabrický	fabrick-y	transflexia	deadj., transp., vlastnosť na okolnosť
fabrický (výrobok)	taký, ktorý, sa robí vo fabrike	M	fabrika	fabric-ký, k/c	sufixácia	desubst. mut., miesto
fabrika	0	0	0	0	0	0
fabrikant	ten, kto pracuje vo fabrike	M	fabrika	fabrik-ant	sufixácia	desubst. mut. konateľ
fabrikantský (f-á práca)	taký, ktorý robí fabrikant	M	fabrikant	fabrikant-ský	sufixácia	deadj., mut., subjekt
fabrikovať	produkovať ako vo fabrike	M	fabrika	fabrik-ovať	sufixácia	desubst., mut., podobnosť
fabula	0	0	0	0	0	0
fáč	0	0	0	0	0	0
facka	0	0	0	0	0	0
fackat'	dávať facky	M	facka	fack-at'	transflexia	desubst., mut., opatrit' tým
fackovať	dávať facky	M	facka	fack-ovať	sufixácia	desubst., mut., opatrit' tým
facnúť	raz fackat'	M	fac(k)at'	fac-núť	sufixácia	deverb., mod., dokonavosť
fáč	0	0	0	0	0	0
fačovať	dávať fáč	M	fáč	fač-ovať	sufixácia	desubst., mut., opatrit' tým
fádne	tak, že N je fádne	M	fádny	fádn-e, n/ň	transflexia	deadj., transp., vl. na okoln.
fádnosť	to, že N je fádne	M	fádny	fádn-osť	sufixácia	deadj., transp., spredmet- nenie vlastnosti
fádny	0	0	0	0	0	0
fafrnok	0	0	0	0	0	0
fagan	0	0	0	0	0	0
faganisko	veľký fagan	M	fagan	fagan-isko, n/ň	sufixácia	desubst., mut., zveličovanie
fagot	0	0	0	0	0	0
fach	0	0	0	0	0	0
fachman	ten, kto je odborníkom vo fachu	M	fach, - man	fach -man	kvázi- kompozícia.	desubst., mut., konateľ
fajansa	0	0	0	0	0	0
fajansový (f-á miska)	taký, ktorý má fajansu	M	fajansa	fajans-ový	sufixácia	desubst., mut., časť a súčasť
fajčiar	ten, kto fajčí	M	fajčiť	fajč-iar	sufixácia	deverb., mut., činiteľ
fajčiareň	to, kde sa fajčí	M	fajčiar	fajčiar-eň	sufixácia	desubst., mut., miesto
fajčiarka	žena - fajčiar	M	fajčiar	fajčiar-ka	sufixácia	desubst., mod., prechýľovanie
fajčiarsky (kútik)	taký, ktorý je určený pre fajčiara	M	fajčiar	fajčiar-sky	sufixácia	desubst., mut., príslušnosť
fajčievať	opakovane fajčiť	M	fajčiť	fajč-ievať	sufixácia	deverb., mod., opakovanie

fajčivo	to, čo sa fajčí	M	fajčiť	fajč-ivo	sufixácia	desubst., mut., nositeľ deja
fajčiť	0	0	0	0	0	0
fajka	to, čo z čoho sa fajčí	M	fajčiť	fajk-a, č/k	transflex.	desubst., mut., prostriedok
fajkový (tabak)	taký, ktorý je do fajky	M	fajka	fajk-ový	sufixácia	desubst., mut., účel

Použité skratky:

deadj. – deadjektívum, desubst. – desubstantívum, deverb. – deverbatívum, mod. – modifikácia, mut. – mutácia, N – niečo/niekoľko, transp. – transpozícia

Heslové slovo

Heslové slovo, t. j. slovo v základnom tvare, je vyznačené tmavým typom písma. Heslovým slovom môže byť:

- motivant – nemotivované slovo, ktoré je východiskom iného motivovaného slova,
- motivát – motivované slovo, ktoré môže, ale nemusí byť zároveň motivantom,
- slovo, ktoré synchronne nevstupuje do vzťahov slovtvornej motivácie.

Heslové slová sú usporiadané v abecednom poradí bez ohľadu na motivačnú intenciu (o tom pozri [3]), teda na poradie derivatému v slovtvornom reťazci. Z tohto dôvodu sú často motiváty pred motivantmi, napríklad: *fajčiar* ← *fajčiť*, *fádne* ← *fádnosť* ← *fádný*. Výnimkou sú zvrtné tvary sloviac, ktoré dávame hneď za ich nezvratnú podobu, napr. *gúľať* → *gúľať sa*.

Variantné východiská uvádzame v rámci jedného hesla, napr. *fald*, *fálda*; *fašiangy*, *fašiang*, a to aj v prípade, keď dvojtvary majú odlišný slovtvorný formant, no musia sa zhodovať vo všetkých ostatných parametroch: *fasádný*, *fasádový*. Ak sa k tomu pripája aj dištinkcia vo význame derivátov, nejde o variantnosť, ale dve samostatné heslá: *fonémový* (*inventár*) *X fonematický* (*princíp*). Ak ide o hláskové varianty s odlišným abecedným poradím, napr. *frajerina X frajerčina*, zaznamenávajú sa príslušné heslo s odkazom na dvojtvar:

frajerina ↗	to, že N je	M	frajer(ský)	frajer-ina	sufixácia	Adj → S,
frajerčina	frajerské					transp.

V prípade prevzatých slov figurujúcich v slovnej zásobe ako dvojtvary, t. j. s pôvodnou formou a výslovnosťou i v zdomácnenej podobe, zachytávame len tie, ktoré sú v KSSJ [1] vysádzané polotučným typom písma, napr. *fén X fön*.

Vzhľadom na obmedzenia, týkajúce sa rozsahu slovníka, nezaznamenávajú sa tie lexikálne jednotky, ktoré sú podľa KSSJ (op. cit.) hodnotené ako príznakové (expresívne, zastaralé, knižné slová, termíny zo zoológie, poetizmy, detské slová a pod.). Výnimkou sú situácie, keď slovo je motivantom, napr. *gala* → *galakonzert*. Vynechávajú sa aj interjekcie, ktoré nevstupujú do vzťahov motivácie, napr. *gloglo/glogloglo*.

Pri kompozitách a kvázikompozitách sa jedna časť motivovaného slova neuvádza ako osobitné heslo vtedy, ak sa nenachádza ako samostatná lexikálna jednotka v slovnej zásobe, napr. *gamaglobulín* (*časť globulín nie je heslovým slovom*).

Nemotivované lexikálne homonymá zachytávame ako jedno heslo s indexmi: *golf^{1, 2}*. Indexy uvádzame aj vtedy, keď homonymá vystupujú v podobe motivantov, a to s cieľom naznačiť diferencie v sémantike slov a existenciu dvoch slovtvorných hniezd:

golf^{1, 2}	0	0	0	0	0	0
golfky	to, čo je na golf	M	golf ¹	golf-ky	sufixácia	S → S, mut., účel
golfový (g-á palica)	taký, ktorý je na golf	M	golf ¹	golf-ový	sufixácia	S → Adj, mut., účel
golfský (prúd)	taký, ktorý prúdi pri golfe	M	golf ²	golf-ský	sufixácia	S → Adj, mut., miesto

Pri obojsmernej motivácii sa heslovým slovom stávajú oba členy motivácie, ktoré sú umiestnené rovnako ako ostatné motiváty, t. j. podľa abecedného poradia:

cynik	ten, kto inklinuje k cynizmu	M	cyn(izmus)	cyn-ik	sufixácia	S → S, mut., príslušnosť
cynizmus	to, k čomu inklinuje cynik	M	cyn(ik)	cyn-izmus	sufixácia	S → S, mut., sklon

V lexikálnej zásobe jazyka sa objavujú aj také slová, ktoré sa vymykajú pravidelnému spôsobu tvorenia. Príkladom je derivát *pahltný* s významom intenzívneho konania deja. Uvedená onomaziologická kategória pozostáva z dvoch adjektív. Patrí tu aj slovo *pažravý*. Obe sú síce odvodené prefixálno-sufixálnym postupom, no problémom je fakt, že ich nemožno zaradiť do totožného slovotvorného typu. Sufixálna časť oboch formantov sa líši: pa + Z + avý X pa + Z + ný, a preto ide o jedinečné prípady tvorenia slov, ktoré označujeme ako *unikátne*.

Motivant

Pri uvádzaní hesiel vychádzame z KSSJ (op. cit.). Na niektorých miestach však absentujú lexikálne jednotky, ktoré sú motivantmi pre odvodené a zložené slová, resp. zohrávajú dôležitú úlohu v slovotvornom reťazci. Túto situáciu riešime dopĺňaním príslušných slov, ktoré sú doložené inými slovníkmi alebo jazykovou praxou, napr. v KSSJ (ibid.) sa uvádza lexéma *granulovaný*, ale slová, ktoré jej predchádzajú v slovotvornom rade, chýbajú: *granula* → **granulovať* → *granulovaný*. Podobne je to v prípade medzistupňovej motivácie, ktorá nie je ojedinelým javom. Postupujeme tu tak, že chýbajúci prvok označujeme tiež *, čo znamená, že takáto lexikálna jednotka sa nenachádza v lexikálnej zásobe jazyka. Berúc ohľad na analogické tvorenie, predpokladáme existenciu tohto slova, no nezaznamenávame ho ako samostatné heslo:

falzifikácia	to, že N *falzifikuje N	M	*falzifik(ov)at'	fazifik-ácia	sufixácia	V → S, transp.
falzifikačný (materiál)	taký, ktorý je na falzifikáciu	M	falzifikácia	falzifikač-ný, á/a, c/č	sufixácia	S → Adj, mut., účel
falzifikát	to, čo sa falzifikuje	M	*falzifikovať	falzifik-át, a/á	sufixácia	V → S, mut., výsledok činnosti
falzifikátor	ten, kto robí falzifikát	M	falzifikát	falzifik-át	sufixácia	S → S, mut., konateľ

Typy slovotvornej motivácie

Z hľadiska typov slovotvornej motivácie uvádzame bezprostrednú, obojsmernú a viacnásobnú motiváciu (porov. [3]). Sprostredkovanú motiváciu nezaznamenávame, napr. *fóliovník*: bezprostredná motivácia – “to, čo je fóliové” X sprostredkovaná motivácia – “to, čo je z fólie”. No vzhľadom na rozsah slovníka sa snažíme eliminovať aj vzájomnú a viacnásobnú motiváciu.

Obojsmernú motiváciu zachytávame len vtedy, ak derivatémy, ktoré vstupujú do vzťahov slovotvornej motivácie, nie sú motivované inou lexikálnou jednotkou, napr. pri slovesách s významom momentnosti a opakovania: *grgat'* (“raz *grgnúť*”) ↔ *grgnúť* (“opakovane *grgat'*”) možno uvažovať o vzájomnom vzťahu. V opačnom prípade existuje alternatíva vysvetliť odvodenosť prostredníctvom všetkých spomenutých typov:

flask → *flaskat'* (“robiť *flask*”);

flask → *flasnúť* (“urobiť *flask*”);

flaskat' (“viackrát *flasnúť*”) ↔ *flasnúť* (“raz *flaskat'*”).

Pri výskyte takéhoto javu vylučujeme obojsmernú i viacnásobnú motiváciu, čoho výsledkom je slovotvorný rad: *flask* → *flaskat'* → *flasnúť*.

Sprostredkovaná motivácia sa objavuje veľmi často pri prefixálnom tvorení adjektívnych derivátov. Viaže sa na domáce a cudzie predpony: *ne-/a-*; *proti/anti-*, *post-*; *pro-* ojedinele na

prefixy *mimo-* a *bez-*. Kým substantívne motiváty s uvedenými slovotvornými formantmi patria k modifikačnému typu onomaziologickej kategórie, napr. *kontrarevolúcia*, *antičastica*, *protilátka*, adjektívne deriváty nemožno hodnotiť rovnako, a preto treba špecifikovať konkrétne situácie.

O sprostredkovanej motivácii sa nedá uvažovať v prípadoch prefixácie domácimi formantmi: *ne-*, *proti-* keď:

a) motivant je nemotivovaný: *istý* → *neistý*, *jasný* → *nejasný*, *hodnota* → *protihodnota*, *látka* → *protilátka*, *riadny* → *mimoriadny* ;

b) deriváty s uvedeným prefixom (*nefajčiar*, *protihráč*) sú utvorené analogicky podľa neprefixálnych lexém: *fajčiar* “*ten, kto fajčí*” X *nefajčiar*, “*ten, kto nefajčí*”, *hráč* “*ten, kto hrá*” X *protihráč* “*ten, kto hrá proti*”;

c) neprefixálna časť nefiguruje v slovnej zásobe jazyka ako samostatná lexikálna jednotka: *nedoučiť* → *nedouk*, *ležať* → *protiľahý*.

Väššina adjektívnych derivátov s prefixom *ne-*, *proti-*, v menšej miere s formantom *pred-*, zriedkavo s prefixom *mimo-* sa však dá vysvetliť dvojako:

a) modifikácia:

nedospelý “*nie dospelý*”,

protireumatický (*p-á liečba*) “*proti reumatický (proti reumatickým bolestiam)*”, *mimopracovný* (*m-á činnosť*) “*mimo pracovný (mimo pracovného času)*”, *predoktóbrový* (*p-é udalosti*) “*pred októbrový (pred októbrovou revolúciou)*”;

b) mutácia:

nedospelý “*taký, ktorý nedospel*”,

protislovenský “*taký, ktorý je proti Slovensku*”,

mimopracovný “*taký, ktorý sa odohráva mimo práce*”,

predoktóbrový “*taký, ktorý sa odohral pred októbrom*”.

Skutočnosť, že motivované slovo sa dá začleniť k viacerým typom onomaziologických kategórií, nie je zriedkavosťou. Preto M. Sokolová vymedzila aj tzv. prechodné kategórie [5: 2–63]. Keďže chceme, aby slovník bol využiteľný v školskej praxi, zostávame pri pôvodne vymedzených typoch, hoci s tým súvisí potreba prikloniť sa len k jednému z nich.

K takýmto prípadom patria aj vyššie uvedené adjektívne deriváty. Tento jav súvisí:

a) so slovnodruhovou platnosťou formantu. V slovenčine ide o predložky (*proti*, *mimo*, *pred*), ktoré sa spájajú so substantívami v nepriamom páde, čo vedie k vysvetľovaniu slov na základe mutácie.

b) s tým, že tieto deriváty sa tvoria aj prostredníctvom internacionálnych ekvivalentov: *antifašistický* – *protifašistický*, ktoré nefigurujú ako samostatné predložky v jazyku, a preto tu je tendencia k modifikácii.

Prefixom *bez-* sa tvoria adjektíva, substantíva a častice. Substantívne motiváty a partikuly sú tvorené prefixálnym, prefixálno-sufixálnym a prefixálno-transflexným postupom: *bez-domov-ec*, *bez-právie*, *bez-veť-ie*, *bez-zem-ok*, *bez-nádej*, *bez-vedom-ie*, *bez-vlád-ie*, *bez-mála*, *bez-pochyby*, *bez-tak*, *bez-toho*, pričom ide o mutáciu. Adjektíva *bezatómový* a *bezjadrový* však možno hodnotiť dvojakým spôsobom, a to ako:

a) prefixálne deriváty vzniknuté modifikáciou: “*taký, ktorý je bez atómových zbraní/ bez jadrových zbraní*”;

b) prefixálno-sufixálne deriváty vzniknuté mutáciou: “*taký, ktorý je bez atómu/ bez jadra*”.

99% adjektív s formantom *bez-* sa tvorí sufixálno-prefixálnym spôsobom: *beztvárný*, *bezoblačný*, *bezúčelný*, *bezchybný*, *beztrestný* atď.

Tvorenie adjektív ostatnými predponami *na-*, *po-*, *nad-*, *pod-*, *pred*, *zá-/za-*, *prí-*, *medzi-* sa spája len z mutáciou: *nástenný* (*n-é hodiny*) “*taký, ktorý je na stene*”; *pozemný* (*hokej*) “*taký, ktorý sa hrá po zemi*”; *nadmorský* (*n-á výška*) “*taký, ktorý je meraný nad morom*”; *pod-*

priemerný (výkon) “taký, ktorý je pod priemerom”; zahraničný (z-á cesta) “taký, ktorý smeruje za hranice”; príručný (p-á knižnica) “taký, ktorý je pri ruke”; medzigeneračný (problém) “taký, ktorý je medzi generáciami”.

Pri hodnotení motívátov s prevzatými formantmi: *anti-/kontra-, inter/intra-, meta-, extra-, post-, pro-, ante/pre-* postupujeme rovnako ako pri tvorení adjektív pomocou slovenských prefixov:

a) Ak sa derivát so slovenským prefixom dá vysvetliť dvojakým spôsobom, aplikujeme danú skutočnosť aj pri prevzatom, internacionálnom slovotvornom formante, napr.:

abakteriálny (a-a nákaza) “nie bakteriálny” aj “taký, ktorý prebieha bez baktérií”,

antidiskriminačný (zákon) “proti diskriminačným praktikám” aj “taký, ktorý je proti diskriminácii”,

proamerický (postoj) “za americký spôsob života” aj “taký, ktorý je za Ameriku”,

postkomunistický (p-é krajiny) “po komunistickom režime” aj “taký, ktorý je po komunizme”.

b) Ak sa slovenský derivát dá vysvetliť len prostredníctvom mutácie alebo len na základe modifikácie, analogicky motíváty s prevzatým formantom hodnotíme len ako mutačne alebo len ako modifikačne vzniknuté:

modifikácia:

asociálny (a-e správanie) “nie sociálny”;

mutácia:

interkontinentálny (i-e spojenie) “taký, ktorý je medzi kontinentmi”,

metajazykový/extrajazykový (znaky, prostriedky) “taký, ktorý je nad jazykom / mimo jazyka”,

postoperačný (stav) “taký, ktorý je po operácii”.

Aj pri týchto vyššie uvedených derivovaných lexikálnych jednotkách s viacerými možnosťami vysvetlenia ich vzniku zaznamenávame len jeden typ slovotvornej motivácie. Tu však uprednostňujeme sprostredkovanú motiváciu. A to z toho dôvodu, že mutácia prevažuje počtom motívátov nad modifikáciou a parafrázy mutačného typu tu vyznievajú prirodzenejšie a zodpovedajú lexikálnym významom v KSSJ (op. cit.), napr. *propožiarny (p-opatrenia) “taký, ktorý je proti požiaru”; preddôchodkový (vek) “taký, ktorý je pred dôchodkom”; antivírusový (program) “taký, ktorý je proti vírusom”.*

Príkladom viacnásobnej motivácie sú adjektíva utvorené od názvov odborov a odborníkov v daných odboroch. Príslušné adjektíva sú charakteristické totožnou formou, a preto ich uvádzame len raz v podobe jednej kolokácie, ale so vzťahmi k obom východiskovým slovám súčasne. A to tak, že stále časť slovotvornej parafrázy neopakujeme:

geofyzikálny (výskum)	taký, ktorý je so zreteľom na geofyziku/robí geofyzik	M	geofyzika/ geofyzik	geofyzik-álny	sufixácia	S → Adj, mut., zreteľ/ subjekt
---------------------------------	---	---	------------------------	---------------	-----------	-----------------------------------

gastronomický (g-é umenie)	taký, ktorý je gastronómou/robí gastronóm	M	gastronóm(i)a/ gastronóm	gastronom-ický; ó/o	sufixácia	S → Adj, mut., totožnosť/ subjekt
--------------------------------------	---	---	-----------------------------	---------------------	-----------	--------------------------------------

Pri uvádzaní kolokačných spojení sa opierame o KSSJ (porov. aj [6: 73–75]). Nie vždy však príslušné substantívum vyhovuje z hľadiska explikácie slovotvorných významov adjektívneho motívu vo vzťahu k obom motívantom, napr. *geografický: g-á oblasť*. Preto vyberáme dve prototypové kolokácie:

geografický (g-á oblasť/ g-ý výskum)	taký, ktorý súvisí s geografiou/robí geograf	M	geograf(i)a/ geograf	geograf-ický	sufixácia	S → Adj, mut., široký vzťah/ subjekt
---	--	---	-------------------------	--------------	-----------	--

Tento jav označujeme pojmom **slovtvorná viacvýznamovosť**, ktorou sú charakteristické prevažne adjektívne deriváty. Slovtvorná viacvýznamovosť sa viaže na odvodené slová, ktoré majú totožnú formálnu štruktúru, ale ich slovtvorný význam je odlišný (ich motivanty patria do toho istého slovtvorného hniezda, t. j. sémanticky spolu súvisia). Ak motivanty patria do odlišných slovtvorných hniezd, vtedy možno hovoriť o **slovtvornej homonymii**. Slovtvorné homonymá však treba odlišiť od *motivačných homonym* (pozri ďalej). Slovtvorné homonymá chápeme ako dve lexémy, ktorých motivanty sú odlišné lexikálne jednotky z hľadiska významu a zachytávame ich ako dve samostatné heslá.

grafický¹ (g-é znázornenie)	taký, ktorý je so zreteľom na graf	M	graf	graf-ický	sufixácia	S → Adj, mut., zreteľ
grafický² (g-é umenie)	taký, ktorý je grafikou	M	grafika	grafic-ký; k/c	sufixácia	S → Adj, mut., totožnosť

Motivačné homonymá

Ako problém sa môže ukazovať prípad, keď aspoň jedna lexia viacvýznamového motivátu alebo motivantu tvorí osobitné slovtvorné hniezdo:

frakcia → *frakčný^{1,2}*: 1. f-á destilácia "taký, pri ktorom vzniká frakcia" (adj. s významom zreteľa),

2. f-á skupina "taký, ktorý je frakciou" (adj. s významom totožnosti)

↗ *frakčný¹*,

frakcia

↘ *frakčný²* → *frakcionár* → *frakcionársky* → *frakcionárstvo*;

granát → *granátový^{1,2}*: 1. g-ý šperk "taký, ktorý má granáty" (adj. s významom časti a súčasti),

2. g-é jablko "taký, ktorý má farbu ako granát" (adj. s významom podobnosti).

↗ *granátový¹*

granát

↘ *granátový²* → *granátovník* "granátový strom".

Na fenomén tohto druhu poukázal už J. Furdík [2], keď použil termín motivačné homonymá s cieľom poukázať na skutočnosť, že motivovaná či nemotivovaná môže byť nie lexéma, ale lexia. Na základe širšieho výskumu konkrétnych lexém v KSSJ možno konštatovať, že za **motivačné homonymá** sa dajú považovať dve lexie jednej viacvýznamovej lexémy (motivátu alebo motivantu a motivátu zároveň), ktoré sa vyznačujú rôznym typom *motivačnej intencie* (o motivačnej intencii pozri [2]) a tvoria osobitné slovtvorné hniezdo.

Motivačné homonymá na rozdiel od lexikálnych zaznamenávame ako dve samostatné heslá. Môže však nastať situácia, že k lexikálnej homonymii sa pridružuje motivačná, a preto ich musíme označiť odlišným indexom:

granát^{1,2}	0	0	0	0	0	0
granátka	to, čo je ako granát	M	granát ²	granát-ka	sufixácia	S → S, mut., podobnosť
granátovník	to, čo je granátové	M	granátový ²	granátov-ník	sufixácia	Adj → S, mut., nositeľ vlastnosti
granátový¹ (výbuch)	taký, ktorý spôsobil granát	M	granát ¹	granát-ový	sufixácia	S → Adj, mut., subjekt
granátový² (šperk/ jablko)	taký, ktorý má granát/ má farbu ako granát	M	granát ²	granát-ový	sufixácia	S → Adj, mut., zloženie/ podobnosť

Súhrnne indexom v MSSS označujeme:

- a) lexikálne homonymá: *grafit*^{1,2} (čierny, mäkký nerast, tuha; obrazy vytvárané sprejmi na fasádach domov a iných plochách);
- b) motivačné homonymá: *pád* → *padat* *X* *pád*: (gramatický rod, bez motivačných vzťahov);
- c) slovotvorné homonymá: ¹*genetický* (← *genéza*) *X* ²*genetický* (← *genetika*);
- d) slovnodruhovú homonymá (adjektívum → adverbium): *gavaliersky*¹ → *gavaliersky*².

Flektivizácia a redundancia

Na základe doteraz uvedených skutočností, by sa dalo predpokladať, že v jazyku nemožno hovoriť o slovotvorbe bez slovotvornej motivácie. Ak však slovotvornú motiváciu chápeme ako formálno-sémantický vzťah medzi dvoma lexikálnymi jednotkami, z ktorých jedno je východiskové a druhé sa na ňom zakladá, tak musíme prijať konštatovanie J. Raeckeho (porov. o tom [4]) o výskyte slov odvodených, ale nemotivovaných (“abgeleitet, aber nicht motiviert”). V slovenčine sa totiž objavujú slová, ktoré z hľadiska formy možno považovať za odvodené, ale ich slovotvorná štruktúra neprináša žiadnu informáciu o slovotvornej motivácii. Nová, formálna, onomaziologická štruktúra slova nie je výsledkom pohnútky označenia nového obsahu, ale vzniká z potreby prispôbiť formu slova existujúcemu gramatickému a slovotvornému systému jazyka. V slovenčine sa ukazujú tri typy slov odvodených, ale nemotivovaných:

1. adaptácia: *senil-ný, dirig-ovať*;
2. flektivizácia: *CD* → *CD-čko, fěr* → *fěr-ový, lila* → *lilavý, froté* → *frotír*;
3. redundancia: *panva* → *panvica, húšť* → *húštie/húština/húšťava, fľaša* → *fľaška*.

V prípade adaptácie prevzatá podoba slova nefiguruje v slovnej zásobe ako samostatná lexikálna jednotka, ale objavuje sa už prispôbený tvar, ktorý sa stáva východiskom vzťahov slovotvornej motivácie, napr. *eventuálny* → *eventualita, emitovať* → *emisia, evakuovať* → *evakuácia*. Motiváty sa tvoria od základov bez príslušných sufixov, čím dochádza k trunkácii a zaznamenaniu informácie o ich prevzatosti a následnej adaptácii. Adaptovanú lexikálnu jednotku tak chápeme ako slovotvorne nemotivovanú, a preto tu nie je problém s jej začlenením do slovotvorného systému.

Iná situácia vzniká pri flektivizácii a redundancii. Tu vedľa seba stoja dve lexikálne jednotky, ktoré sa líšia len prítomnosťou, resp. neprítomnosťou slovotvorného formantu. Kým príčinou flektivizačných sufixov je ohýbateľnosť slova, dôvody pre vznik redundantných formantov nie sú vždy celkom jednoznačné. Adaptácia a flektivizácia sa realizuje pomocou sufixov, no redundantné formanty sa k základu slova pripájajú sufixáciou: *kahan* → *kahanec, tableta* → *tabletká, čmeľ* → *čmeliak, najviac* → *najviacej*, ale, hoci sporadickejšie, i prefixáciou: *ladovica* → *poľadovica, víchrica* → *povíchrica*. M. Sokolová [5] považuje prípady tohto typu za nesémantickú modifikáciu, pri ktorej sa sekundárne utvoreným variantom odstraňuje morfológická príznakovosť primárnych feminín s nulovou relačnou morfému: *byl'* → *bylina, broš* → *brošňa, mat'* → *matka, hyd* → *hydina a i.* Toto je však len jeden z viacerých podnetov pre vznik variantov.

Väčšinou sa tvorba variantov spája so stylistickou príznakovosťou jedného z dvojice motivát → motivant: *bremä*(arch.) → *bremeno, fotel* → *fotelka* (hovor.), *puk* → *púpä* (poet.), *baba* → *babica* (hovor. pôrodná baba), *dnu* → *dnuká* (hovor.), *červ* → *červiak* (expr.) atď. Uvedené slovotvorné formanty sú nositeľom pragmatického postoja hovoriacich ku skutočnosti, a preto ich nepovažujeme za redundantné.

Ako redundantné nehodnotíme ani také slovotvorné formanty, ktorými sa tvoria deriváty a kompozitá motivované totožným východiskom/východiskami, ale patria do odlišných slovotvorných typov: *blond* → *blondín, blondiak* (“ten, kto má blond vlasy”), *čarodej* *čarodejník* (“ten, kto deje čary”), *peňazokaz, peňazokazec* (“ten, kto kazí peniaze”). V posledných dvoch prípadoch možno hovoriť o zvýrazňovaní rodovej príslušnosti substantív typickým formantom,

ale sú situácie, keď jeden komponent motivačnej dvojice má relačnú príponu maskulína a druhý vystupuje rodovo ako femininum: *gombík – gombička*, *kameňoryt – kameňorytina*, *črep – črepina* ako by išlo o prechýľovanie v rovine neživých vecí. Nie je zriedkavé, že tieto lexikálne jednotky sú redundantné vzhľadom na lexiu, nie lexému, čím sa v jazyku jeden alebo viac z významov slova vyčleňujú diferenciaciou onomatologickej štruktúry ako samostatné lexikálne jednotky (Lexikálny význam slov uvádzame podľa KSSJ, op. cit.):

- kameňoryt* 1. graf. technika, pri kt. sa obraz vyrýva do litografického kameňa
2. odtlačok tohto obrazu → *kameňorytina*;
- črep* 1. úlomok rozbitej veci → *črepina*,
2. kvetináč, kvetník → *črepník*,
3. hovor. expr. lebka – roztrieštený črep);
- zem* 1. obežnica našej slnečnej sústavy obývaná ľuďmi,
2. pevnina, súš,
3. zemský povrch; plocha, miesto, po ktorom chodíme,
4. pôda, zemina → *zemina*;
5. vymedzené územie;
- späť* 1. na pôvodné miesto alebo do pôvodného stavu,
2. návrat k horšiemu, ↘ *spiatky*
3. do minulosti. ↗

Existujú aj také vzťahy dvoch viacvýznamových lexikálnych jednotiek, keď jedna z nich vystupuje ako východisko a druhá ako derivát, pričom relácie medzi ich lexiami možno chápať raz ako motivovanosť, raz ako redundantnosť:

- pleseň* 1. povlak zamatového vzhľadu obyčajne sivej alebo zelenkastej farby
utváraný niektorými hubami,
2. plesňová choroba, mykóza;
pleseň → *plesn-ina*. (= *pleseň* – redundantný formant);
pleseň → *plesn-ina*. (*zápach po plesni* “to, čo je z plesne” – názov pôvodu).

Flektivizáciu a redundanciu nechápeme ako modifikáciu. Považujeme ich za kategórie osobitného typu, pri ktorom nedochádza k zmene významu ani slovného druhu. Daný jav označujeme termínom, ktorý lepšie vystihuje podstatu jeho podstatu, t. j. termínom **formantizácia**, keďže jeho jediným znakom je vznik binárnej onomatologickej štruktúry prostredníctvom slovotvorného formantu, pričom ten nenesie so sebou žiadnu informáciu o onomaziologickej rovine slova:

typ onomaziologickej a onomatologickej kategórie	vznik alebo zmena onomatologickej štruktúry	zmena onomaziologickej štruktúry	
		zmena významu	zmena slovného druhu
transpozícia	+	–	+
integrácia	+	+	–
modifikácia	+	+/-	–
mutácia	+	+	+/-
formantizácia	+	–	–

Vzhľadom na absenciu onomaziologickej štruktúry nie je možné uvádzať všetky slovo-
tvorné parametre ako pri ostatných motivovaných lexikálnych jednotkách. Túto situáciu mož-
no riešiť nasledujúcim spôsobom:

feferón	0	0	0	0	0	0
feferónka	0	0	feferón	0	sufixácia	nadbytočnosť
fér	0	0	0	0	0	0
férový	0	0	fér	fér-ový	sufixácia	ohybnosť

Vzniká tu však otázka, ako používatelia jazyka vnímajú spomenuté javy, t. j. či ako mo-
tivované alebo nemotivované, resp. ako odvodené alebo neodvodené. Táto skutočnosť pri-
amo súvisí s ďalšou otázkou, a to, či zmena onomatologickej štruktúry príslušných lexikál-
nych jednotiek je funkčná.

Hoci pohnútkou vzniku lexém nie je pomenovať novú skutočnosť, t. j. cieľom nie je
nová onomatologicko-onomaziologická štruktúra, vieme nájsť dôvody, ktoré sú mimo rám-
ca slovo-
tvornej motivácie: flektivizácia, štylistická príznakovosť, formálna konkretizácia,
vyčleňovanie lexii viacvýznamovej lexémy. Ak sme teda schopní ozrejmiť, prečo sa forma
slova rozširuje o sufixálny formant, malo by dochádzať aj k uvedomovaniu si odvodenosti
slov.

Problematickejšia situácia je však pri slovách, ktoré sme zaradili k redundancii. Obe
jednotky z motivačnej dvojice sú súčasťou bezpríznačnej lexiky, ich používanie nie je ničím
determinované, čo spôsobuje neuvedomovanie si vzťahu odvodenosti. Tieto skutočnosti nás
vedú k úvahám, či naznačovať v MSSS tieto vzťahy z dvoch príčin:

- vzhľadom na rozsah slovníka,
- vzhľadom na to, že v prvom rade chceme ukázať vzťahy formálno-sémantickej
motivácie, ktoré sa tu nerealizujú.

Snažili sme sa tu naznačiť niektoré slovo-
tvorné javy – motivačné homonymá, slovo-
tvorná synonymia a homonymia, typy slovo-
tvornej motivácie, flektivizácia a redundancia – ktoré sa
objavujú ako problematické pri zostavovaní slovo-
tvorného slovníka. Samozrejme, že problé-
mov je oveľa viac a je potrebné počítať s tým, že mnohé sa ešte len vynoria, keďže slovník
ešte nie je vo finálnej fáze a pri opise jednotlivých hesiel sa treba neustále vracat' k už spraco-
vaným javom a niekedy ich znova prehodnocovať. Preto ani opis javov uvedených v tomto
príspevku nevnímame zatiaľ ako definitívny.

-
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala. 3. Bratislava: Veda, 1997.
  - Furdík J.* Motivačná intencia slova // Slovenská reč. 63. 1998. Č. 6. S. 321–329.
  - Furdík J.* Slovenská slovo-
tvorba (*Teória, opis, cvičenia*). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka,
2004.
  - Furdík J.* Synergická povaha slovo-
tvornej motivácie // Neue Wege der slawistischen Wort-
bildungs-
forschung. 2. Tautung der Internationale Kommission für slawische Wortbildung, Magdeburg,
9. 11. 10. 97. Sonderdruck, 1999. S. 73–82.
  - Sokolová M.* Vzťah slovnodruhových a onomaziologických kategoriálnych významov. Berlín,
2006.
  - Vužňáková K.* Problémy lexikografického zachytenia slovo-
tvorného slovníka slovenčiny. 2006. <http://www.pulib.sk/elpub/PF/Vuznakova1/index.htm>.

**METHODS OF SOME WORD-FORMATION PARAMETERS
AND PHENOMENON'S DESCRIPTION
IN THE LITTLE WORD-FORMATION DICTIONARY**

Katarina VUZHNYAKOVA

*Preshov University in Preshov,
Faculty of Education,
Department of Communication and Literary Education,
17. novembra st., 1, 08001 Preshov, Slovak Republic
tel. (0041 051) 747 05 34, e-mail: dziakova@unipo.sk*

J. Furdik, prominent person of Slovak derivatology, projected the dictionary with name *Slovak word-formation dictionary*. This work describes present vocabulary of the Slovak language from viewpoint of the word-formation in detail and very complexly. All the words have so many parametres, their practical illustrating is very comprehensive and then dictionary published in this form is financially exhansting. Because of the fact that is the reason for an idea to make the dictionary in book form for pedagogical purposes withe name Little word-formation dictionary. So in this article we want describe the methods of some word-formation phenomenon's interception in the pedagogical version – password, word-formation homonyms and synonyms, flexibility and redundncy.

Key words: word-formation motivation, dictionary of word-formation, word-formation homonyms and synonyms, flexibility and redundancy.

**СПОСОБЫ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ НЕКОТОРЫХ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
ПАРАМЕТРОВ И ЯВЛЕНИЙ В МАЛОМ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
СЛОВАРЕ СЛОВАЦКОГО ЯЗЫКА**

Катарина ВУЖНЯКОВА

*Пряшевский университет в Пряшеве,
педагогический факультет,
кафедра коммуникативного и литературного образования,
ул. 17 ноября, 1, 08001 Пряшев, Словакия
тел. (0041 051) 747 05 34, e-mail: dziakova@unipo.sk*

Й. Фурдик, ведущий словацкий дериватолог, предпринял попытку составить *Словообразовательный словарь словацкого языка*. В этом словаре предполагалось описать каждое слово современного лексического состава детально и комплексно. В связи с большим количеством параметров, такой словарь был бы очень обширным и его издание потребовало бы значительных финансовых затрат. Поэтому возникла идея создать книжный вариант словаря для педагогических целей под названием *Малый словообразовательный словарь словацкого языка*. В данной статье описан способ представления некоторых словообразовательных явлений в педагогической версии словаря – словарная статья, словообразовательная омонимия и синонимия, флектирование и редунданция.

Ключевые слова: словообразовательная мотивация, словообразовательный словарь, лексикография, словообразовательная синонимия и омонимия, флектирование и редунданция.

Стаття надійшла до редколегії: 15.10.2008

Прийнята до друку: 25.12.2008